

О. І. Верітов

кандидат наук з фізичного виховання та спорту,
докторант кафедри фізичної культури та спорту
Запорізького національного університету

ПОНЯТІЙНИЙ КОНСТРУКТ «ПІДПРИЄМНИЦЬКА КУЛЬТУРА» В КОНТЕКСТІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 017 «ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА СПОРТ»

У статті розглянуто понятійний конструкт «підприємницька культура» в контексті професійної діяльності фахівців з фізичного виховання та спорту.

Показано, що цій темі вже приділяли увагу вітчизняні та зарубіжні науковці різних «жанрів», зокрема й представники неформального й формального освітніх середовищ. При цьому підходи до вирішення методологічних і методичних проблем сутності підприємницької культури суттєво різняться.

Доведено, що визначення підприємницької культури в наукових публікаціях різняться не тільки через авторські точки зору, а й відповідно до цілей їх уживання.

Обґрунтовано, що американські та європейські науковці в роботах здебільшого зосереджують увагу на здатності людини взаємодіяти і взаєморозуміти представників різних культур у процесі економічної активності, вивчають особливості організації бізнесу й ділової комунікації, техніку ведення переговорів, створення ефективної реклами тощо. Російські економісти розглядають підприємницьку культуру в контексті підприємницької діяльності. Наукові узагальнення вітчизняних авторів здебільшого стосуються організаційної, корпоративної, а також управлінської культури керівника.

Показано, що чинне законодавство України переважно тлумачить термін «підприємець» як фізичну особу, що здійснює ініціативну, систематичну, на власний ризик діяльність з метою одержання прибутку, а отже, суб'єктом підприємницької культури є особистість, що має певні цінності, норми, мотиви, орієнтації, які, у свою чергу, визначають безпосередньо економічну діяльність людей.

Подані аргументи засвідчили, що професійна освіта сучасних бакалаврів зі спеціальності 017 «Фізична культура та спорт» знаходиться в руслі нової соціоекономічної парадигми і приділяє суттєву увагу формуванню в студентів так званих Soft-skills, які визначають здатність особи ефективно соціалізуватися в будь-якому суспільстві, маючи, поміж іншого, підприємницький хист і наміри.

У результаті дослідження визначено, що підприємницька культура фахівців з фізичного виховання та спорту є індивідуальною характеристикою особистості й складається з набутих протягом її життя і професійної освіти системи знань, цінностей, моральних та етичних норм, прийомів і методів здійснення персональної економічної діяльності у сфері спортивно-фізкультурного бізнесу, відповідно до чинних у суспільстві правових обмежень, норм, традицій і стереотипів.

Ключові слова: підприємницька культура, фізична культура і спорт, професійна освіта, стандарт професійної освіти.

Постановка проблеми. Феномен підприємницької культури є об'єктом дослідження багатьох наук, зокрема філософії, соціології, економіки, менеджменту, культурології, психології, права тощо. Такий мультипредметний інтерес зумовлено динамічними й мінливими умовами сьогодення, які висувають певні вимоги до професійної самореалізації людини в капіталістично зорієнтованому суспільстві, її здатності самостійно, а отже, на свій страх і ризик здійснювати діяльність, спрямовану на систематичне отримання прибутку від користування майном, продажу товарів, виконання певних робіт чи надання послуг тощо. Між тим більш точне термінологічне розуміння підприємницької культури, визначення її сутності, складників та особливостей прояву в різних кате-

горій населення нині має актуально-перспективне значення. Цій темі вже приділяли увагу вітчизняні та зарубіжні науковці різних «жанрів», зокрема й представники неформального й формального освітніх середовищ. При цьому підходи до вирішення методологічних і методичних проблем сутності підприємницької культури суттєво різняться.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Так, американські та європейські науковці в роботах здебільшого зосереджують увагу на здатності людини взаємодіяти і взаєморозуміти представників різних культур у процесі економічної активності, вивчають особливості організації бізнесу й ділової комунікації, техніку ведення переговорів, створення ефективної реклами тощо. Російські економісти розглядають підприємницьку культуру

в контексті підприємницької діяльності. Наукові узагальнення вітчизняних авторів здебільшого стосуються організаційної, корпоративної, а також управлінської культури керівника.

Отже, підприємницька культура потребує вивчення, з одного боку, як різновид культури, пов'язаний із певною професійною діяльністю, а з іншого боку, як загальносоціальний феномен.

Метою статті є з'ясування сутності поняття «підприємницька культура» в контексті цільового орієнтира фахової підготовки майбутніх бакалаврів з фізичного виховання та спорту.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж зануритися в проблематику розуміння підприємництва та підприємницької культури у сфері фізичного виховання та спорту, варто спочатку визначитися з поняттям «культура».

У філософії поняття «культура» розглядається як специфічна сукупність форм та орієнтирів взаємодії людей з навколишнім середовищем, що є результатом їхньої сумісної діяльності. У більш вузькому сенсі культура – це система ціннісних переконань, зразків і норм поведінки, властивих певній групі людей [3, с. 182]. За узагальненням В. Адамчика, культура – це певний рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, віддзеркалений у типах і формах організації життя

й діяльності, в їхніх взаєминах, а також створюваних матеріальних і духовних цінностях [15, с. 238]. На думку Г. Тульчинського, культура – це система набуття, зберігання й трансляції соціального досвіду. Вона виступає як сукупність цінностей і норм, що забезпечують формування, збереження й розвиток суспільства [18, с. 76].

Т. Іванова та В. Приходько визначають культуру як сукупність досягнень людства у виробничій діяльності, суспільному й розумовому стосунку, форму спілкування між людьми або сукупність знань, цінностей і норм, якими володіють особи під час взаємодії, а також сукупність носіїв, які соціалізують і розкривають ці значення [8, с. 267]. Кандидат філософських наук В. Воропаєва вважає, що культура є специфічним засобом організації й розвитку людської індивідуальності, представленим у продуктах матеріального й духовного виробництва [3, с. 181]. Незважаючи на багатозначність і багатогранність визначень культури в розрізі різноманітних концепцій і шкіл, загальним для них є твердження, що культура віддзеркалює й водночас формує спосіб життєдіяльності людини й людства загалом.

Визначення підприємницької культури в наукових публікаціях різняться не тільки через авторські точки зору, а й відповідно до цілей уживання

Таблиця 1

Трактування деякими авторами поняття «підприємницька культура»*

Автор, джерело	Визначення
І. Зінькова [7, с. 14]	... підприємницька культура характеризується мірою і є результатом сформованості суспільно-значущих інтегративних підприємницьких якостей, генетично заданих і соціально набутих у результаті функціонування механізму внутрішньої ціннісно-сміслової регуляції підприємницької поведінки та зовнішніх підприємницьких відносин особи в процесі її життєдіяльності й особистісної самореалізації
С. Білоус-Сергєєва [1, с. 236]	Культура підприємництва – це система правил і норм діяльності, звичаїв і традицій, різноманітних інтересів, особливостей поведінки працівників цього підприємства, стилю керівництва, задоволеність працівників умовами праці, рівень співпраці та перспективи розвитку
А. Кириллова, О. Алексєєв [9, с. 681]	Культура підприємництва передбачає вміння так організувати виробничу й комерційну діяльність фірми, щоб успіхи в бізнесі поєднувалися зі створенням умов, за яких працівники максимально б розкрили свій творчий потенціал і були задоволені працею, а споживачі оцінювали діяльність фірми не тільки утилітарно, а й у більш широкому значенні як суспільно-корисну діяльність
О. Буторіна, Ю. Фукалова [2, с. 58, 59]	Підприємницька культура як інститут визначає особливості поведінки господарюючих суб'єктів у соціально-економічних процесах. ... система правових і етичних критеріїв (норм), яка регламентує відносини всередині ділового співтовариства за дотримання чинних правових актів, правил, норм
М. Лапуста [21, с. 470]	Культура підприємництва – це певна сукупність принципів, прийомів, методів здійснення підприємницької діяльності суб'єктами відповідно до чинних у країні (суспільстві) правових норм (законів, нормативних актів), звичаїв ділового обороту, етичних правил, норм поведінки під час здійснення цивілізованого бізнесу
В. Деркач [4]	Культура підприємництва являє собою систему знань, цінностей, символів і традицій, що забезпечують мотивацію та регуляцію підприємницької діяльності, які визначають форму її здійснення, а також сприйняття суспільством. Культура підприємництва охоплює культуру технології виробництва, культуру управління й організації, культуру умов праці, культуру обміну та розподілу, культуру проведення переговорів тощо
Економічний енциклопедичний словник [6]	... сукупність прогресивних гуманістичних матеріально-духовних досягнень у управлінні виробничими процесами на підприємстві, відносинами людина-природа, з одного боку, та економічними ... відносинами між людьми, – з іншого. ... втілюється в системі соціальних норм і цінностей, знань, у світогляді, морально-етичних нормах діяльності, поведінці, свідомості, умінні володіти собою
С. Іванюта, В. Іванюта [8, с. 256]	Культура підприємництва – це система правил і норм діяльності, звичаїв і традицій, ритуалів, церемоній, які складаються на підприємстві протягом тривалого часу, особливостей поведінки працівників цього підприємства, майстерність спілкування, стиль управління лідера, комунікаційні зв'язки у середині підприємства, у взаємозв'язку з іншими підприємницькими структурами

* Складено автором

цих визначень. Наведемо деякі версії визначень у таблиці 1.

Чинне законодавство України переважно тлумачить термін «підприємець» як фізичну особу, що здійснює підприємницьку діяльність, тобто ініціативну, систематичну, на власний ризик діяльність з метою одержання прибутку [17], а отже, суб'єктом підприємницької культури є особистість, що має певні цінності, норми, мотиви, орієнтації, які, у свою чергу, визначають безпосередньо економічну діяльність людей.

Такої самої думки дотримувався В. Костів, який в останніх працях виокремлював підприємницьку культуру особистості [11], І. Зінькова, яка розробила симптомокомплекс інтегративних якостей підприємницької культури особистості [7], З. Дильнова, яка вважає, що на рівні особистості підприємницьку культуру становлять індивідуальні, культурно обумовлені мотиви підприємницької діяльності, знання, навички, суб'єктивні сприйняття й оцінки [5, с. 32].

Отже, підприємницька культура є характеристикою певної особистості та складається з набутих протягом її життя системи знань, цінностей, моральних та етичних норм, прийомів і методів здійснення економічної діяльності відповідно до чинних у суспільстві правових норм, традицій і стереотипів.

Ці індивідуальні цінності в контексті життя та професії тренера-викладача, інструктора з фізичної культури, організатора масового спорту тощо в подальшому закріплюються в реальній практиці діяльності, що формує організаційну й корпоративну культуру, які, у свою чергу, створюють стійкі масові стереотипи економічної поведінки у сфері фізичного виховання та спорту, нарешті, втілюються в яскраво виражену економічну культуру певного соціуму (рис. 1).

З огляду на наведені в таблиці 1 визначення підприємницької культури, нині в дослідженнях переважає діяльнісна парадигма, у межах якої С. Кузовкова виокремлює декілька напрямів:

а) ціннісно-діяльнісний підхід: культура розглядається як процес формування ідеалу, у якому підприємець як суб'єкт культурної діяльності бере безпосередню участь і до результату якого варто прагнути;

б) оцінний підхід: визначається певний еталон культури, на підставі якого будується оцінка культурності загалом. Мова йде про відповідність культури підприємця зовнішнім культурним категоріям – цінностям, переконанням у суспільстві тощо;

в) оцінно-організаційний підхід: підприємницька культура розглядається відповідно до започаткованого підприємцем бізнесу;

Рис. 1. Місце підприємницької культури в загальній економічній культурі

Джерело: розроблено автором

г) соціокультурний підхід: культура створює певне середовище, що сприяє налагодженню соціальних зв'язків між суспільством і підприємцем, також підприємницька культура розглядається як складник загальної культури соціуму та економічної культури;

д) функціональний підхід: культура аналізується як набір функцій, які виконує підприємець і через які суспільство впливає на підприємця, а підприємець – на суспільство.

Отже, діяльнісна парадигма розуміє культуру як процес формування й закріплення елементів досвіду людського співіснування, що використовуються індивідом або групою індивідів у їхній щоденній практиці [12, с. 85].

Дослідниці С. Міхнева й О. Малишева виокремлюють системно-еволюційний і системно-інституційний підходи до вивчення феномена підприємницької культури. Авторки наголошують на тому, що культура є категорією антропологічною (діяльнісною) та аксіологічною (ціннісною). З погляду діяльнісної характеристики культуру можна вивчати за допомогою системно-еволюційного підходу, який передбачає нерозривний зв'язок еволюції поняття культури з еволюцією трудової життєдіяльності індивіда й усього суспільства. Процес еволюції економічної системи суспільства відбувається в результаті безперервної зміни суспільно-економічних формацій, кожній із яких властивий свій тип культури. Відповідно до антропологічного підходу, підприємницька культура індивіда формується в процесі суспільного життя.

Ціннісна характеристика культури дає змогу розглянути культуру з погляду системно-інституційного підходу й виділити національні особливості – національний менталітет, який демонструє нерозривний зв'язок минулого з теперішнім часом і чинить вплив на розвиток і специфіку соціально-економічних відносин. Відповідно до аксіологічного підходу, культура має спадковий характер [13, с. 53].

Отже, багатовимірність поняття підприємницької культури зумовлена розумінням культури як продукту трудової діяльності суспільства та як інституту, що визначає спрямування його соціально-економічного розвитку.

У структурі підприємницької культури особистості І. Зінькова виділяє три підсистеми: підсистему природних якостей особистості (внутрішню ціннісно-смыслову регуляцію підприємницької поведінки), підсистему соціальних якостей (підприємницькі відносини, що складаються в процесі самореалізації, та інтегративні підприємницькі якості особистості), підсистему системних якостей (підприємницькі якості особистості й підприємницька спрямованість) [7, с. 9]. Авторка пропонує використовувати зазначені якості для оцінювання рівня сформованості підприємницької культури

особистості з метою прогнозування умов ефективного їх формування, однак методика діагностики в роботі не наводить.

Автори В. Орлов, О. Мізерова, О. Орлова вважають, що за умови обмеження підприємницької культури етичними нормами, традиціями, звичаями, особливостям поведінки дослідники недостатньо приділяють уваги таким її складникам, як знання (економічні, правові, комунікативні, управлінські, екологічні) та відповідні вміння й навички. Тому вони виокремлюють емоційну (підприємницький азарт, схильність до ризику, неприйняття антигуманних сфер бізнесу тощо), когнітивну (контекстні знання, уміння й навички), інтенціональну (переконання, цінності, відносини, правила, норми, моделі поведінки) та операціональну (активна, свідомо, зацікавлена участь у підприємницькій діяльності, відповідні комунікації й поведінка) складники підприємницької культури [16, с. 21].

Підводячи підсумки аналізу загальних уявлень про культуру підприємництва загалом, варто звернутися до пошуку специфіки розуміння підприємницької культури у сфері фізичного виховання та спорту.

Найбільш очевидним способом упевнитися в значенні та змісті цього феномена щодо сфери фізичної культури та спорту є аналіз стандартів спеціальності 017 «Фізична культура та спорт» [14], затверджений Наказом Міністерства освіти і науки України від 24 квітня 2019 року № 567.

Члени науково-методичної комісії презентували цілі професійної освіти майбутніх бакалаврів, а саме: «підготовка фахівців, здатних розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов, під час професійної діяльності у сфері фізичної культури і спорту або у процесі навчання» [14]. До того ж автори документи наголосили на необхідності формування в майбутніх фахівців з фізичної культури та спорту такої важливої компетентності (сформульованої у вигляді результатів навчання), як «управління комплексними діями або проектами, відповідальність за прийняття рішень у непередбачуваних умовах» [14].

Ці та інші аргументи свідчать про те, що професійна освіта сучасних бакалаврів зі спеціальності 017 «Фізична культура та спорт» знаходиться в руслі нової соціоекономічної парадигми та приділяє суттєву увагу формуванню в студентів так званих Soft-skills, які визначають здатність особи ефективно соціалізуватися в будь-якому суспільстві, маючи, поміж іншого, підприємницький хист і наміри.

Висновки і пропозиції. У результаті дослідження визначено, що підприємницька культура фахівців з фізичного виховання та спорту є інди-

відуальною характеристикою особистості й складається з набутих протягом її життя та професійної освіти системи знань, цінностей, моральних та етичних норм, прийомів і методів здійснення персональної економічної діяльності у сфері спортивно-фізкультурного бізнесу, відповідно до чинних у суспільстві правових обмежень, норм, традицій і стереотипів.

Список використаної літератури:

1. Білоус-Сергєєва С.О. Формування підприємницької культури. *REPORTER OF THE PRAZOVSKIY STATE TECHNICAL UNIVERSITY. Section "Economic sciences"*. 2016. Issue 32. Volume 1. P. 233–239.
2. Буторина О.В., Фукалова Ю.С. Культура предпринимательства: сущность и составляющие. *Российское предпринимательство*. 2012. № 24 (222). С. 57–62.
3. Воропаєва В.Г. Культура як предмет соціально-філософського дискурсу. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2012. № 51. С. 177–190.
4. Деркач В.В. Культура підприємницької діяльності. URL: <http://studentam.net.ua/content/view/3496/97/> (дата звернення: 12.12.2019).
5. Дыльнова З.М. Культура предпринимательства как социальное явление. *Известия Саратовского университета. Серия «Социология. Политология»*. 2008. Т. 8. Вып. 2. С. 31–33.
6. Економічний енциклопедичний словник. URL: <https://subject.com.ua/economic/slovník/3739.html> (дата звернення: 10.12.2019).
7. Зінькова І. Формування підприємницької культури особистості – актуальне замовлення соціуму. *Освітній простір України*. 2017. Вип. 10. С. 7–16.
8. Иванова Т.Ю., Приходько В.И. Теория организации. Санкт-Петербург : Питер, 2004. 272 с.
9. Кириллова А.Н., Алексеев О.А. Сущность и содержание понятия «культура предпринимательства». *Молодой учёный. Серия «Социология»*. 2014. № 2 (61). С. 680–681.
10. Колесник Т. Механізм формування корпоративної культури в системі управління промисловим підприємством. *Економічний простір*. 2015. № 96. С. 218–226.
11. Костів В. Формування громадянської культури особистості (системно-синергетичний підхід) : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2016. 472 с.
12. Кузовкова С.В. Культура предпринимательства: проблемы терминологической неопределенности. *Журнал экономической теории*. 2017. № 2. С. 163–169.
13. Михнева С.Г., Малышева Е.В. Экономическая природа и сущность предпринимательской культуры. *Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Серия «Экономические науки. Управление в экономике»*. 2013. № 1. С. 50–54.
14. Про затвердження Стандарту вищої освіти за спеціальністю 017 «Фізична культура і спорт» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.04.2019 № 567. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/017-fizichna-kultura-i-sport-bakalavr.pdf> (дата звернення: 10.12.2019).
15. Общие проблемы философии науки : словарь для аспирантов и соискателей / сост. и общ. ред. Н.В. Бряник. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2007. 318 с.
16. Орлов В.Б., Мизерова О.Г., Орлова Е.В. Предпринимательская культура: сущность и содержание понятия. *Вестник Югорского государственного университета*. 2009. Вып. 4 (13). С. 13–25.
17. Статус фізичної особи-підприємця: проблеми застосування законодавства : Роз'яснення Міністерства юстиції України від 14.01.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0012323-11> (дата звернення: 14.12.2019).
18. Тульчинский Г.Л. Культура как ресурс и барьер инновационного развития. *Инновации*. 2012. № 5 (163). С. 76.
19. Фединець Н.І., Миронов Ю.Б., Гонська М.Р. Соціологія ринку : навчальний посібник. Львів : Видавництво ЛКА, 2011. 226 с.
20. Шубін О.О., Гладкий М.О. Організаційна культура як соціально-економічний феномен у контексті сучасної парадигми управління. *Проблеми економіки. Економічна теорія*. 2013. № 3. С. 239–246.
21. Шумпетер Й. Теория экономического развития / пер. с нем. В.С. Автономова. Москва : Прогресс, 1982. 401 с.

Veritov O. Concept “entrepreneurial culture” in the context of methodological and pedagogical study of professional training of future bachelors in Physical Culture and Sports (Specialty 017)

The article deals with the concept “entrepreneurial culture” in the context of professional activity of specialists in physical education and sports.

It is shown that national and foreign scholars of different types, including representatives of informal and formal educational environments, have already paid attention to this topic. At the same time, their approaches to solving methodological and methodical problems of entrepreneurial culture differ significantly.

It is proved that the definitions of entrepreneurial culture presented in academic publications differ not only by their authors’ point of view, but also by the purposes of their functional application.

It is substantiated that American and European scholars mainly focus on the ability of a person to interact and understand representatives of different cultures in the process of economic activity, they study the features of business and business communication, negotiation techniques, creating effective advertising, etc. Russian economists view entrepreneurial culture in the context of entrepreneurial activity. Theoretical generalizations of the Ukrainian authors mostly relate to the organizational, corporate and managerial culture of the leader.

It is shown that the current legislation of Ukraine mainly interprets the term “entrepreneur” as an individual carrying out initiative, systematic, at-risk activities for the purpose of profit, and therefore the subject of entrepreneurial culture is a person who has certain values, norms, motives, orientations, which in turn directly determine people’s economic activity.

The presented arguments have shown that modern professional training of bachelors in Physical Culture and Sports (Specialty 017) is within the framework of a new socio-economic paradigm and pays considerable attention to the formation of students’ soft-skills, which determine the ability of an individual to effectively socialize in any society possessing, among other features, entrepreneurial drive and intentions.

As a result of the research it is determined that entrepreneurial culture of specialists in physical education and sports is an individual characteristic of a person. It consists of experience-based and professional system of knowledge, values, moral and ethical norms, techniques and methods of personal economic activity in the field of sports and physical culture business, and functions in compliance with the social legal restrictions, norms, traditions and stereotypes.

Key words: *business culture, physical culture and sports, professional training, standard of professional training.*